

ÚMYSLNÁ USMRCENÍ DE LEGE FERENDA

JUDr. JAROMÍR HOŘÁK

*interní doktorand katedry trestního práva Právnické fakulty UK
asistent soudce Ústavního soudu České republiky*

Útoky proti životu člověka představují z hlediska trestněprávních předpisů určité specifikum. Vraždu (snad spolu s krádeží) si pod pojmem „trestný čin“ či „zločin“ vybaví každý laik jako první. Obvyklé názory na přiměřený postih pachatelů loupežných vražd, vražd dětí či vražd několikanásobných či se sexuálním podtextem jsou ve většině zemí nejsilněji výrazem tzv. lidového punitivismu – přesvědčení širokých vrstev, že trestní represi je třeba co nejvíce zpřísnit, obnovit trest smrti, atd. Sankce za zvlášť zavrženíhodné útoky, jejichž znaky zákonodárce obvykle formuluje v příslušných kvalifikovaných skutkových podstatách, vyjadřují horní mez trestní represe a tím i míru, do jaké zákonodárce lidovému punitivismu odolal. Existují však i úmyslné útoky proti životu, k nimž dochází za okolností, jež v očích převážně většiny občanů činí pachatele hodna mírnějšího trestu. Právě tyto případy mírnějšího postihu pachatele, jež úmyslně usmrtil člověka, se stávají testem dovednosti zákonodárce, chce-li v právním předpise náležitě vyjádřit převládající názor o nebezpečnosti určitého typu jednání. V tomto příspěvku se zaměřím na případy jednání v tzv. ospravedlitelném afektu a případy provokace útoku ze strany poškozeného. Otázky mírnějšího trestání usmrcení novorozeného dítěte matkou a usmrcení na žádost ze soucitu tvoří samostatnou problematiku.¹

Jde o to, zda a jak se zákonodárci podaří ve znění právního předpisu postihnout velkou pestrost situací a pohnutek, jež konkrétní pachatele k útoku na život jiných osob vedou a jež se měrou své společenské nebezpečnosti a mravní nepřijatelnosti navzájem značně odlišují. Domnívám se, že dosavadní řešení v platném trestním zákoně vždy neodráží míru nebezpečnosti pachatele či morální zavrženíhodnosti jeho jednání, ale blíží se odpovědnosti za výsledek, tzn. za smrt člověka. Pachatelé tzv. situačních vražd, jež jsou mnohdy dílem tragického okamžiku, musejí podle platných českých předpisů počítat s trestním postihem podstatně tvrdším, než např. bezohlední pachatelé trestných činů vydírání, útisku, pohlavního zneužívání, týrání svěřené osoby,

¹ K těmto deliktům namátkově viz např. *Tichý, L.*: Trestný čin vraždy novorozeného dítěte matkou. *Trestní právo* č. 7–8/2006, str. 19–28; *Fenyk, J.*: Stručné zamyšlení nad trestností usmrcení na žádost a z útrpnosti v případě tzv. asistované sebevraždy (euthanasie). *Trestní právo*, č. 6/2004, str. 4–13 a k navrhované úpravě viz *Holčapek, T., Šustek, P.*: K § 115 návrhu nového trestního zákoníku (usmrcení na žádost), *Trestněprávní revue* č. 11/2004, str. 325–326.

kuplířství či obchodování s lidmi. Pomineme-li aplikaci ustanovení o obecných polehčujících okolnostech či mimořádný postup dle § 40 tr. z., popř. pravidla pro zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic, nepřipouští platná právní úprava u skutkové podstaty trestného činu vraždy podle § 219 odst. 1 tr. zákona žádnou bližší diferenciaci mezi osobami, které jiného usmrtily bez předchozí úvahy, zkratkovitým jednáním a chladnokrevnými vrahy, jež si svůj čin předem promysleli a naplánovali. Nenakládá odlišně ani s osobami, u nichž byl trestný čin reakcí na jimi nezaviněnou krajně nepříznivou, extrémní či lidsky tragickou situaci.²

Porovnejme dva případy. Poškozený, známý svým arogantním a násilnickým chováním, opakovaně a zcela bezdůvodně slovně i fyzicky napadal a ponižoval pachatele a jeho přítelkyni, s nimiž bydlel ve stejném činžovním domě. Sousedské spory vyvrcholily, když poškozený verbálně a poté i silným a velmi bolestivým úderem napadl poškozeného v restauraci a zesměšnil jej tak před ostatními hosty. Když poškozený odcházel, zmocnil se pachatel nože, ležícího na baru, na poškozeného zaútočil a způsobil mu několik poměrně hlubokých ran v oblasti paží, ramen a zad, jež si vyžádaly hospitalizaci a několikátýdenní léčení. Tento skutek byl soudem prvého stupně kvalifikován jako pokus tr. činu vraždy podle ust. § 8 odst. 1 a § 219 odst. 1 tr. zákona, přičemž soud dovodil nepřímý úmysl pachatele směřující k usmrcení poškozeného tradičním způsobem z intenzity útoku, charakteru zbraně a způsobených zranění. Pachateli, dosud zcela bezúhonnému, byl nalézacím soudem uložena trest odnětí svobody v trvání deseti let, pro jehož výkon byl zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Stejnou právní kvalifikaci i sankci užil soud v případě skutku muže, který v úmyslu zbavit se své nepohodlné manželky, pečlivě naplánoval její usmrcení, vylákal ji na odlehlé místo, přičemž k dokonané vraždě nedošlo jen proto, že pachatel podcenil odpor poškozené, jíž se pokoušel zardousit kabelem od elektrospotřebiče.³

Je zřejmé, že dosavadní základní skutková podstata trestného činu vraždy není s to, postihnout rozdíly mezi úmyslným usmrcením, k němuž došlo na základě tzv. viktimologického zavinění, kdy poškozený sám svým zavženíhodným jednáním vytváří kriminogenní situaci, není s to vystihnout mnohdy zásadní rozdíly ve skutkových okolnostech co do plánovitosti vraždy či naopak spontánnosti smrtícího útoku. Nepostihuje ani zásadní rozdíly v míře zavinění, neboť zákonodárce z hlediska trestní odpovědnosti nečiní rozdílu mezi úmyslem přímým a eventuálním. České trestní právo dále nezná privilegovaný⁴ postih pachatelů, kteří byli při svém jednání vedeni pohnutkou chvályhodnou či alespoň lidsky pochopitelnou. Vraždy podle prvního odstavce ust. § 219 se proto dopouští i ten, kdo jiného usmrtil na jeho žádost či ze soucitu, stejně jako ten, kdo, odvraceje útok, vykročí z mezí nutné obrany a usmrtil útočníka. Možné modifikace trestní sankce ukládané v konkrétních případech na základě ustanovení o polehčujících okolnostech nejsou s to náležitě vyjádřit výše uvedené rozdíly, jejich podstata

² Kritiku platné úpravy viz např. *Musil, J.*: Český trestní zákon potřebuje diferencovanější skutkovou podstatu úmyslného usmrcení. *Trestní právo* č. 10/2004, str. 10–14, tam i přehledně shrnutí vývoje úpravy úmyslných usmrcení v trestních kodexech platných na území ČR.

³ Srov. i kasuistiku uváděnou J. Musilem, cit. článek, str. 11.

⁴ Ohledně pojmového vymezení základních a privilegovaných skutkových podstat se držím tradičního pojetí – viz *Novotný, O. a kol.*: *Trestní právo hmotné*, Obecná část, 4. vydání, Aspi Praha, 2003, str. 99, 100. Známá diskuse o této problematice proběhla v časopise *Trestní právo* mezi T. Grívnou a J. Ríhrou.

tkví v zásadě odlišném psychickém vztahu pachatele ke spáchanému skutku i k hodnotám, které objekt příslušného trestného činu vyjadřuje. Obdobně je tomu i s mimořádným, na úvaze soudu závisejícím, snížením trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby ve smyslu ust. § 40 odst. 1 či 2 tr. zákona.⁵

K uvedené kritice dosavadní právní úpravy je ovšem třeba uvést následující námitky obhájců dosavadního nediferencovaného pojetí: Herní pole zákonodárce není příliš velké, představuje-li pro něj ochrana lidského života základní společenskou hodnotu. I v případě útoků, k nimž došlo v náhlém afektu, zmatku nebo v případě útoků vyprovokovaných poškozeným nemusí být pro zákonodárce snadné stanovit dolní hranici trestní represe o mnoho níže než v případech vražd úkladných. Zákonodárce zde má totiž na zřeteli společný objekt takových trestných činů: lidský život. Obává se, že by příliš nízkým postihem určitého typu pachatelů tuto hodnotu pro společnost relativizoval. Dále pokud jde o vraždy situační, je pochybné, zda obстоjí argumentace o nižší nebezpečnosti vražd spáchaných v náhlém zlobném afektu. Z praxe jsou známy mnohé případy, kdy pachatel svou oběť usmrcuje sice v silném rozrušení, či hněvu avšak z pohnutek zcela malicherných. Pro názornost uvedme muže, který v restauraci náhle probodl svého známého proto, že mu nechtěl půjčit kytaru či nedávný případ z Británie, kdy mladistvý vrah usmrtil poškozenou jen proto, že hovořila příliš nahlas a on neslyšel, co říká jeho známý do mobilního telefonu. Takovéto „situační vraždy“ jsou jistě neméně zavrženíhodné, než vraždy promyšlené a plánované a dopouštějí se jich ti nejnebezpečnější pachatelé se závažnou poruchou osobnosti. Připomeňme dále, že názory na okolnosti, pro něž by se měly určité typy úmyslných usmrcení hodnotit jako nebezpečnější či naopak méně závažné, podléhají změnám. Archaické právo např. nejvíce odsuzovalo vraždu spáchanou skrytě, s následným ukrytím mrtvolky, neboť takový čin komunitu znejišťoval.

Osnova trestního zákoníku se ovšem snaží na část výtek uvedených shora reagovat. Ustanovení § 113 obsahuje dvě základní skutkové podstaty – v odst. prvním vraždu prostou, spočívající v úmyslném usmrcení člověka a v odstavci druhém vraždu spáchanou s rozmyslem nebo po předchozím uvážení. Důvodová zpráva k ust. § 113 uvádí, že míra úmyslného způsobení následku nemusí být u všech vražd stejná. Z důvodové zprávy vyplývá, že usmrcení s rozmyslem by mělo pokrývat případy odlišné jak od jednání v náhlém afektu, tak odlišné od vražd předem plánovaných. Porozuměl-li jsem koncepci „vraždy s rozmyslem“ správně, pak v těchto případech bude v úvahu připadat toliko přímý úmysl pachatele, byť sama dikce citovaného ustanovení to nutně neimplikuje.⁶ Vražditi s rozmyslem by mělo předpokládat určitou racionální úvahu před činem, na jejímž základě se pachatel rozhodne poškozeného usmrtit. Jak však sama důvodová zpráva konstatuje, může se jednat o úvahu docela krátkou, tedy nikoli

⁵ Srov. Zapletal, J.: Úmyslná usmrcení (kriminologická a trestněprávní studie). Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1980, str. 92.

⁶ Bylo by jistě zajímavé zamyslet se blíže nad vztahem „rozmyslu“ jako „gradovaného přímého úmyslu“ k obsahu pojmu „obmyslu“ ve starém rakouském trestním zákoně z roku 1952, což byl tzv. *dolus corolatus*, „úmysl zvláště uzpůsobený, kde dosažení výsledku je přímo účelem jednání“ a dále s pojmem tzv. *dolus premeditatus*, známého ze starší literatury. Nabízí se důsledné porovnání s obsahem německého pojmu „Vorbedacht“, jež byl zřejmě pro tvůrce osnovy vzorem. Viz např. Zapletal, str. 65, *Eysselt, E.*: Úmyslná usmrcení, Právník 1948, sešit 1, str. 13.

„předchozí uvážení“ jež je v příslušném ustanovení uvedeno alternativně k rozmyslu. Konstrukcí rozmyslu se tedy v příslušných ustanoveních v osnově trestního zákoníku sleduje právě oddělení jednání spontánních a zkratkovitých k mírnějšímu postihu (srov. ust. o trestném činu týrání zvířat, § 275 odst. 3 písm. a) osnovy). Uvedené rozlišení je relativizováno malým rozdílem v trestní sazbě a dále skutečností, že přistoupili k jednání podle odst. 1 či 2 některý ze znaků kvalifikovaných skutkových podstat podle třetího odstavce, rozdíl mezi oběma typy vražd zaniká. Z kvalifikovaných skutkových podstat budí rozpaky poslední velmi obecná, jakási generální klauzule, o vraždě spáchané ze zavrženíhodné pohnutky.⁷

Domnívám se, že z hlediska legislativní techniky i systematiky trestních zákonů je schůdnější postup slovenského zákonodárce, který úkladnou vraždu spáchanou s předem uváženou pohnutkou a vraždu prostou uvádí ve dvou samostatných ustanoveních, v nichž základní skutkovou podstatu rozvíjejí skutkové podstaty kvalifikované. Obecně mám však zato, že by si hlubší diskusi zasloužila i sama koncepce rozmyslu a předchozího uvážení jako faktorů bez dalšího určujících pro uložení trestu podle přísnějšího ustanovení. Navrhovaná úprava připomíná francouzské řešení rozdílu mezi zabitím a vraždou ve znění někdejšího revolučního trestního kodexu z roku 1791⁸, jež mělo vliv na soudobé návrhy rakouské a jež bylo převzato německými státy, zejména vlivným bavorským trestním zákoníkem z roku 1813. Výchozí myšlenka je stručně ta, že *dolus premeditatus* předpokládá rozhodnějšího a nebezpečnějšího pachatele – takového, který si měl čas svůj čin promyslet a přesto od útoku na zákonem chráněnou hodnotu (lidský život) neupustil. Lze však namítnout, že předchozí uvážení samo o sobě ještě nemusí ve všech případech znamenat vyšší nebezpečnost jednání pachatele a naopak jeho nedostatek nemusí být vždy důvodem pro mírnější trestání. Porovnejme např. týranou ženu, jež se po dlouhém váhání odhodlá otrávit násilnického manžela a téhož surovce, jež tutéž bezbrannou ženu ubije v návalu nekontrolovatelného vzteku z nejmalichernějších příčin. Samo předchozí uvážení ani rozmysl jako jediné diferencující znaky mezi závažnějším a mírněji trestným typem úmyslného usmrcení podle mého názoru neobstojí, nebudou-li doplněny odpovídajícími privilegovanými skutkovými podstatami.⁹

Pokud bychom měli znění přísl. ustanovení osnovy o tr. činu vraždy porovnat vedle slovenské i s jinými v současnosti platnými zahraničními úpravami, pak navrhovaná právní úprava, bude-li schválena, paradoxně nejvíce upomíná na tradiční dělení vražd na stupně ve Spojených státech. Mám na mysli rozlišování na předem promyšlenou

⁷ Další ustanovení osnovy, týkající se úmyslných usmrcení jsou zejména ust. § 58, odst. 5 (mimořádné snížení trestu při překročení mezi nutné obrany či krajní nouze), dále klasické ust. § 114 (vražda novorozeného dítěte matkou) a diskutované usmrcení na žádost (§ 115), popř. účast na sebevraždě (§ 117 osnovy).

⁸ Srovnej složitější úpravu v napoleonském Code Penal (1810). Kritérium „*préméditation*“ jako dělička mezi zabitím (*meurtre*) a vraždou (*assassinat*) ve francouzském trestním právu přetrvává dodnes, viz čl. 221–3 platného znění franc. tr. kodexu, bližší právněhistorický výklad viz např. *Reizel, D.: Der Mordtätbestand de lege ferenda*, Heidelberg 2005, str. 27 a násl.

⁹ Uvedme, že jak v Německu, tak i např. v Dánsku (ust. § 186 a 190 zákoníku z roku 1866) bylo uvedené kritérium předchozího uvážení ve 20. století opuštěno. Blíže viz *Reizel*, str. 25–27. V na svou dobu velmi moderních úpravách socialistických států se předem uvážený úmysl jako kritérium k odlišení kvalifikovaného úmyslného usmrcení vyskytoval spíše výjimečně – v Maďarsku (§ 253 odst. 2 lit. a) a Bulharsku (čl. 116 odst. 1 alt. 9), viz *Zapletal*, str. 56.

(premeditated) vraždu prvního stupně a neplánovanou vraždu druhého stupně, jak se uplatňuje např. v trestním zákoníku státu Pensylvánie z roku 1794.¹⁰ Toto řešení bylo v USA řadou států opuštěno a v novějších amerických úpravách se vraždou prvního stupně rozumí zpravidla vražda za okolností, jež u nás od účinnosti trestního zákona z roku 1950 charakterizují kvalifikované skutkové podstaty (vražda na více osobách, obzvlášť surová vražda, vražda policisty, atd.).¹¹ Z evropských zemí rozlišuje mezi vraždou spáchanou na základě předchozí úvahy a bez takovéto úvahy např. platný trestní zákoník Rumunska. Předchozí rozvaha tam ovšem charakterizuje jednu z kvalifikovaných skutkových podstat, nikoli specifickou skutkovou podstatu základní, jako tomu je v osnově.¹² Možná nejlépe pojetí osnovy je úprava v Norsku, jehož trestní kodex rozlišuje mezi přísněji trestnou předem plánovanou „promyšlenou vraždou“ (overlagt drap) a vraždou obyčejnou, přičemž se podobně jako v osnově jedná o samostatné skutkové podstaty, jež jsou rozvíjeny dalšími kvalifikujícími znaky.¹³

Na rozdíl od řady kontinentálních i anglosaských úprav se však osnova vyhýbá skutečné diferenciaci deliktů spočívajících v úmyslném usmrcení a zahrnuje pod trestný čin vraždy i taková jednání, jež jsou v jiných zemích trestána jako tzv. zabití. Tomuto terminologickému rozlišení se osnova vyhýbá, přičemž pojem zabití nepřilíš vhodně užívá pro označení usmrcení z nedbalosti (§ 116 osnovy). Terminologická dichotomie zabití – vražda, pokud by byla formulována vhodným způsobem, by mohla mnohem zásadněji předejít paradoxům v trestání, jež jsem uvedl výše. Především by pachatele, jejichž skutek je charakterizován výrazně polehčujícími okolnostmi, zbavila neúměrně stigmatizující nálepky vrahů. Navíc, jestliže se pro zákonodárce může zdát neschůdné založit pravidelnou dolní hranici trestního postihu u vražd níže, pokud by byla část typických jednání vyčleněna a označena jako zabití, tyto zábrany by mohly odpadnout. Taková úvaha není bez významu, uvědomíme-li si, že ta část pachatelů úmyslných usmrcení, o níž je tu řeč, se rekrutuje převážně z osob jinak bezúhonných, s nejlepší prognózou k resocializaci.

Vztah mezi základními a privilegovanými skutkovými podstatami u úmyslných usmrcení může být řešen podle několika modelů.¹⁴ V literatuře se rozlišuje jako nejčastější právě model bipartiční, v němž vražda a zabití pokrývají všechna úmyslná usmrcení, přičemž delikty typově odpovídající vraždě novorozence matkou a usmrcení na žádost se považují za trestné činy *sui generis*. U bipartičního modelu připadá v úvahu vražda jako základní forma a zabití jako případ privilegovaný i řešení opačné, vlastní platnému německému právu. Spíše výjimečný je model tripartiční, jenž jako základní formu uznává prosté usmrcení, jehož kvalifikovaným případem je vraž-

¹⁰ Moreland, R.: *The Law of Homicide*, Indianapolis, 1952, str. 204, dále srov. *Dubber, M., Kolman, G.: American Criminal Law: Cases, Statutes, and Comments*, Foundation Press, New York, 2002, str. 848 a násl.

¹¹ Viz *Dubber, Kolman*, str. 863 a násl.

¹² Viz čl. 178 a 179 písm. a) rumunského tr. zákona z roku 1978 v platném znění na <http://www.legislation-online.org/upload/legislations/87/01/f06d07077ac1cf3a8d79429d38e0.htm>.

¹³ § 233 odst. 1 a 2 norského zákoníku z roku 1902 v platném znění. Originální text na <http://www.lovdatta.no/all/tl-19020522-010-026.html#233>, angl. překlad na <http://www.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19020522-010-eng.pdf>.

¹⁴ Viz přehled u Eysselta, str. 2; dále viz *Eser, A.: Die vorsätzlichen Tötungstatbestände*. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, sv. 92/1980, str. 496 a násl.

da a privilegovaným zabítí.¹⁵ Základní otázkou však zůstává stanovení znaků, jež by měly u privilegované formy trestnost snižovat. Ponecháme-li stranou svébytnou problematiku již zmíněného infanticidia a usmrcení na žádost, nabízí se, jak už bylo výše naznačeno, především tzv. usmrcení v afektu a tzv. usmrcení vyprovokované. Jde o navzájem se prolínající okruhy, jimž je společná představa, že v určitých extrémních situacích může i jinak zákony a hodnoty společnosti ctící osoba zaútočit na život druhého člověka. Účelem privilegovaných ustanovení není takovou osobu učinit beztrestnou, ale dát toliko najevo menší typovou nebezpečnost jejího jednání ve srovnání s jinými útoky proti životu.

Pod pojmem afektu se v odborné literatuře rozumí psychický stav, který do určité míry omezuje kontrolu nad chováním ze strany vědomí a vůle, kdy rozumová úvaha chybí či ustupuje do pozadí a je tak narušen moment volby v motivaci chování. Pachatel se tak nerozhoduje na základě přesvědčení o účelnosti svého konání, ale na základě nedostatku ovládnutí.¹⁶ Lze rozlišovat afekt tzv. stenický – agresivního typu (hněv, vztek, rozvášněnost, apod.) a afekty tzv. astenické, jež mají obranný charakter (např. zmatek, úlek, panika, náhlé zoufalství, atd.). Pro náš účel je však rozhodující, zda se v daném případě jedná o rozčilení omluvitelné. Jako kritérium omluvitelnosti se obvykle užívá tzv. reasonable man's test: položíme si otázku, zda by v situaci pachatele jakákoli jiná rozumě uvažující osoba mohla upadnout do obdobného lidsky pochopitelného silného rozčilení. Podle tohoto kritéria musí mít tedy afekt pachatele svůj původ ve vnějších okolnostech či událostech¹⁷ a nikoli v jeho vlastní povaze. Jako příklad lze uvést např. situaci, kdy se pachatel stane svědkem týrání či zneužívání dítěte poškozeným. Osobně bych toto kritérium upřesnil tak, že by afekt, v němž byl čin spáchan, neměl mít původ v negativních charakterových vlastnostech, jež činí pachatele nebezpečnějším pro společnost. Pachateli tedy nebude k dobru přičítán zlobný afekt, mající původ v jeho zvýšené agresivitě, sklonu k násilí, osobní nesnášenlivosti, egocentrismu, zneužívání návykových látek, atd. Naopak lze privilegovaně postihovat případy, kdy měl pachatel povahu obzvlášť úzkostnou, se sklonem ke zkratkovitým jednáním. Jsem dále přesvědčen, že by privilegovaná skutková podstata nevystačila s kritériem spáchaní tr. činu v afektu jako toliko přechodného náhlého hnutí mysli, či chvilkového silného rozčilení. Vhodné by bylo pokrýt i případy, kdy k hromadění afektu dochází delší dobu či kdy je útok proti životu vyústěním dlouhodobé tísně pachatele a ten se k činu odhodlává po úvaze z trvalého pocitu zoufalství či bezvýchodnosti. Ve starší literatuře se uvádějí případy matek, jež usmrtní své děti, pro něž nevidí východiska z chudoby. Mám však zato, že by pod takto formulovaný znak šlo zahrnout případy usmrcení ze soucitu¹⁸, odlišná od usmrcení na žádost, případy nepovedených tzv. rozšířených sebevražd, kdy pachatel usmrtní své blízké, avšak sám přežije, atd.

¹⁵ Srov. např. dosud platný švýcarský tr. zákon z roku 1937 či ruský trestní zákoník z roku 1903, viz Eyselt s. 2.

¹⁶ Jako český pojmový ekvivalent afektu připadá v úvahu „silné rozrušení“, „prudké hnutí mysli“, atd., blíže viz Zapletal, str. 94.

¹⁷ Eser, Die vor..., str. 534, pozn. č. 227, str. 537, pozn. č. 246.

¹⁸ K problematice voluntární a nonvoluntární euthanasie viz např. Fenyk, cit. článek.

Jako druhou okolnost, jíž lze považovat za typický znak úmyslných usmrcení nižší typové nebezpečnosti, je již zmiňované viktimologické zavinění, kdy má jednání pachatele v podstatě odvetný charakter. Mělo by se jednat o případy, kdy poškozený způsobil nebo vážně hrozil způsobit pachateli nebo osobě jemu blízké těžké příkoří, a to s tím, že pachatel tento konflikt sám vlastním morálně závadným či protiprávním jednáním vůči poškozenému nevyvolal. Odpůrci tohoto pojetí s chutí poukazují na složitost interpersonálních vztahů, kdy u mnoha závažných konfliktů nelze a priori určit, kdo je agresor a kdo oběť. Přesto se však domnívám, že alespoň v části případů lze hovořit o predeklitní situaci, kdy lze nenávisť pachatele vůči poškozenému považovat za lidsky pochopitelnou, zejména je-li pachatel či jemu blízká osoba vydána napospas ponižování či vydírání poškozeného, cítí se jednáním poškozeného oprávněně silně ohrožena, atd. Půjde často o situace, kdy pachatel bude útočit zároveň ve stavu náhlého afektu či které budou výsledkem opakovaných útoků či dlouhodobé tísně, jíž poškozený morálně zavrženíhodným způsobem pachatele úmyslně vystavil.¹⁹ Lze si však představit i situace, kdy odvetné jednání pachatele bude předem promyšlené a uvážené a přece hodné mírnějšího postihu. Uveďme příklad z Británie 90. let, kdy pachatel naplánoval smrt devianta, který jej v dětství několik let pohlavně zneužíval.²⁰ Tak jako v případech silného afektu pocítujeme blízkost otázkám přičetnosti, v případech vyprovokovaných usmrcení nám na myslí vytane exces z nutné obrany.²¹ Bylo by třeba dalších úvah, zda výše popsané znaky činí nadbytečným eventuální zvláštní privilegované ustanovení o překročení mezi okolnostmi vylučujícími protiprávnost (srov. § 58 odst. 5 osnovy).²²

Z různých možných řešení uvedené dichotomie vražda – zabití platných v jiných státech je třeba odmítnout úpravu německou, pokud bychom ji měli převzít jako celek. Tato úprava, jež v samotném Německu čelí již po tři generace značné kritice²³, konstruuje rozdíl mezi uvedenými dvěma typy úmyslných usmrcení na základě určité vlastnosti pachatele, jež buď je či není vrahem. Přijetí tak odlišné úpravy, jež vnímá zabití jako základní skutkovou podstatu, zatímco pro subsumpci pod trestný čin vraždy se skutek musí vyznačovat určitými, v německém trestním zákoně dost vágně formulovanými znaky či okolnostmi, nemá valného opodstatnění. Inspirovat nás však může samotné ustanovení § 213 StGB, tzv. méně závažný případ zabití (Minder schwerer Fall des Totschlags), který zahrnuje případy, kdy se pachatel dopustil usmrcení na osobě, která v něm vzbudila hněv tím, že jemu nebo osobě mu blízké tělesně ublížila nebo ho těžce urazila, aniž by k tomu pachatel zavedl důvod. Blíže pojetí, o něž by myslím bylo vhodné usilovat, je úprava rakouská, kde pod privilegovanou skutkovou podstatu zabití dle ust. § 76 trestního zákoníku spadají případy, kdy se pachatel nechal „strhnout k usmrcení jiného v silném, obecně pochopitelném hnutí

¹⁹ Srov. Eser, Die vor..., str. 539.

²⁰ Podrobně se problematikou obětí vyprovokovaných útoků zabývá např. *Zweihoff, G.: Die provozierte Tötung, Nomos Baden-Baden. 2001.*

²¹ Viz i Reizel, str. 173–174.

²² Viz i názor Zapletala, cit. dílo, str. 97.

²³ Viz např. asi nejznámější: *Eser, A.: Empfehl es sich, die Straftatbestände des Mordes, des Totschlags und der Kindesötung (§§ 211 bis 213, 217 StGB) neu abzugrenzen?, Gutachten D zum 53. Deutschen Juristentag, Berlin 1980.*

²⁴ Podrobný výklad k rakouské úpravě viz např. Reizel, cit. dílo, str. 29–30.

myslí“.²⁴ Trestní zákoník Švýcarska zná vedle prostého usmrcení (čl. 111) a vraždy (čl. 112) rovněž mírněji trestně zabití (čl. 113), při jednání pachatele „v ospravedlnitelném silném hnutí mysli nebo pod silným duševním tlakem“.²⁵ Podobnou privilegovanou skutkovou podstatu usmrcení „pod vlivem silného hnutí mysli omluvitelného okolnostmi“ zná i trestní zákoník Polska.²⁶ Velmi obecné je řešení švédské, kde se jako zabití, kvalifikuje skutek, který je „z jakýchkoli důvodů třeba považovat za méně závažný, než je vražda“.²⁷ Pokud jde o trestní zákoník Ruské federace, ten sice užívá pro všechna úmyslná usmrcení označení vraždy („ubijstvo“), zná však vraždu spáchanou v silném psychickém rozrušení vyvolaném násilím, znevažováním, těžkou urážkou ze strany poškozeného nebo jiným protizákonným či amorálním jednáním, přičemž je samostatně řešena i vražda spáchaná při překročení mezí nutné obrany.²⁸

Prakticky ve všech zmiňovaných cizích úpravách jde terminologická diferenciacie ruku v ruce se výraznou diferenciací co do sankcí. Upozorňuji, že německý trestní zákon počítá u trestného činu zabití s dolní hranicí trestní sazby pět let odnětí svobody a u výše zmíněného méně závažného případu zabití je tato dolní hranice trestní sankce pouhý rok vězení, jako je tomu i ve švýcarském trestním zákoně v případě podle § 113. V Rakousku se zabití trestá odnětím svobody od pěti let výše, ve Švédsku je dolní hranice sazby šest roků.

Podotýkám, že uvedené privilegované skutkové podstaty jsou prakticky ve všech zmiňovaných případech provázány dalšími dvěma zvláštními případy úmyslných usmrcení, a sice usmrcením na žádost a usmrcením novorozeného dítěte matkou. Jde o typickou trojici situací, kdy je proti pachateli, který jinou osobu úmyslně usmrtí, třeba z důvodů lidskosti postupovat mírněji.

Pokud bych měl sám navrhnout, jak doplnit osnovu trestního zákoníku tak, aby právní úprava spravedlivěji rozlišovala, přimlouval bych se za doplnění dvou stupňů vraždy ještě samostatným trestným činem zabití, jež by jako *lex specialis* vůči skutkovým podstatám vraždy zahrnoval útoky vyprovokované příkořím ze strany poškozeného, situací ospravedlnitelným velkým rozrušením, tísní, zoufalstvím či silným strachem pachatele. Platné cizí právní úpravy i několik teorií zpracovaných návrhů z minulosti je pro konkrétní řešení myslím dostatečnou inspirací.²⁹ Zbývá otázka, zda by uvedená privilegovaná skutková podstata, zůstala-li by jen jedna, neměla jako svůj typový znak alternativně výslovně zahrnovat i exces z nutné obrany či dokonce usmrcení na žádost. V tom případě by se zabití stalo jakýmsi zastřešujícím pojmem pro případy úmyslných usmrcení, u nichž se nezdá být spravedlivé označit pachatele jako vraha.

²⁵ Švýcarský trestní zákoník z 21. 11. 1937 ve znění platném k 1. 1. 2005 na <http://www.admin.ch/ch/d/sr/3/311.0.de.pdf>.

²⁶ Viz čl. 148 § 4 polského trestního kodexu z roku 1997, v platném znění na <http://www.de-iure-pl.org/recht/strafrecht/text/4,2,44.PL.PL,.html>.

²⁷ Viz kapitola 3 sekce 2 švédského trestního zákoníku, anglický překlad na <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf>.

²⁸ Viz čl. 105 odst. 1 a 2 trestního zákoníku ruské federace z roku 1996 v platném znění na http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_17.php. Blíže k jednotlivým zahraničním úpravám viz např. Reizel, cit. dílo, str. 5–33 a Musil v cit. článku.

²⁹ Srov. např. návrhy vypracované u nás E. Eysseltem a J. Zapletalem, v zahraničí pak A. Eserem a D. Reizelem v zde citované literatuře, československé i německé osnovy vzniklé během 20. století, atd.

Summary

This article is an expanded and footnoted version of the author's paper delivered at conference on Czech Criminal Law reform held on 11 May 2007 at the Charles University Faculty of Law. It examines the phenomenon of intentional killings that take many forms in real life and differ greatly in the moral blameworthiness. Although the public is perceptive to the differences between offenders who murder in cold blood and those who kill in the heat of passion, the positive Czech law on homicide does not adequately make these distinctions. The article analyzes the provisions on simple and premeditated murder that are contained in the draft law discussed at the conference and compares them to foreign and historical laws. It argues that there is a need not only for more refined distinctions between the types of conduct that qualify as crimes but that certain types of cases should *ex lege* be dealt with more leniently. The reason is that, in the public perception, some offenders who intentionally kill another person do not deserve to be labeled as murderers. The existing Czech law recognizes only one such case, i.e. the offence of the killing of a newborn child by its mother in the course of delivery, or immediately afterwards, as a result of the mother's mental disturbance caused by the partition. The author, however, suggests that Czech law should differentiate between murder (with subtypes) and a less serious crime of manslaughter, as many other jurisdictions do. The latter category would cover situations where offenders have killed in an excusable state of excitement, out of desperation or after having been mistreated or gravely wronged by the injured party. The offence of manslaughter (simple homicide) could even include further types of "privileged killings", such as the frequently discussed mercy killing on demand of the victim or the use of excessive force in self-defense. The article offers an extensive account of foreign regulations, especially from neighboring and other European countries, in order to discuss possible legislative variants.

Key words: Czech criminal law, Czech law reform, Czech Penal Code, homicide, murder, manslaughter, intentional killing, blameworthiness, premeditation, heat of passion, provocation